

BOERENHUISHOUDENS TEGENOVER MARKT EN STAAT IN TANZANIA

Hugo Couderè
Economische Hogeschool Limburg
Nachtegaalstraat 8
2008 Antwerpen

SUMMARY

The economic reality of the peasant households in Tanzania is situated at the convergence of three spheres :

1. the economy of affection, based on the peasant mode of production;
2. the market, which is dominated by parallel circuits;
3. the Tanzanian state, which is expanding continuously. Each of these spheres has its own logic with its own beneficiaries. The economy of affection redistributes income, often at the expense of market laws and official economic policies. The parallel circuits in the market system only benefit the black marketeers and the well-off. The state has expanded, sometimes in favour of peasant-farmers and workers, but most of the time for its own sake.

KEYWORDS : economy of affection, parallel circuits, expanding state

1. INLEIDING

In de overvloedige litteratuur over Tanzania vallen de boeken van Goran Hyden op, doordat zij de vinger leggen op de 'ontwikkelings'-wonde van dit eens zo populaire Oostafrikaanse land. In "Beyond Ujamaa" (1) stelt Hyden dat de oorzaken van de problemen in Tanzania (en wellicht ook in andere Afrikaanse landen) te vinden zijn in de verschillende maatschappelijke logica's, die enerzijds voortgebracht worden door de "boerenproduktiewijze" en anderzijds door de "markt" en de "staat". In zijn latere boek "No Shortcuts to Progress" (2) stelt hij dat slechts het konsekvent invoeren van de (vrije) marktmechanismen (en niet een verdere verstaatsing), het obstakel van de

boerenproduktiewijze op weg naar ontwikkeling kan vernietigen.

In dit artikel willen we wat dieper ingaan op die Tanzaniaanse boerenproduktiewijze, de markt en de staat, om uiteindelijk na te gaan wie er in het spel tussen deze drie krachten wint of verliest.

2. BOERENPRODUKTIEWIJZE (B.P.W.) EN VERWANTSCHAPSEKONOMIE

Een groot gedeelte van de economische activiteit in Tanzania gebeurt binnen de B.P.W. De B.P.W. is gebaseerd op het boerenhuishouden dat bestaat uit verschillende leden van de familie en eventuele gasten. Hun eerste zorg is tegemoet te komen aan de behoeften van de leden van het huishouden. Dit is tegelijkertijd ook de determinerende faktor voor de hoeveelheid arbeid die de werkende leden bereid zijn in te zetten. Er is met andere woorden een sterke positieve korrelatie tussen de grootte van het huishouden en de oppervlakte land onder bewerking. Dit verklaart waarom in Tanzania niet meer dan 2,6 % van alle boerderijen groter zijn dan 5 ha en 83 % kleiner dan 3 ha (3).

Deze B.P.W. ligt aan de basis van de subsistentie-ekonomie of verwantschapsekonomie. Subsistentie-ekonomie, omdat de mensen in de eerste plaats produceren voor het onmiddellijke voortbestaan van het huishouden en niet voor de waarde die ze eventueel kunnen realiseren op de markt. Verwantschapsekonomie, omdat de verwantschapsrelaties gebaseerd op gemeenschappelijke afkomst, gemeenschappelijke woonst, enz. de overhand hebben. Dit is belangrijk om weten, omdat hieruit volgt dat familiale en andere verwantschapsbanden nog steeds de basis vormen van sociale akties (4). Het optreden van de Tanzanianen tegenover markt en staat is dan ook dikwijls slechts verklaarbaar vanuit de logika van de verwantschapsekonomie.

Vermits de boerenhuishoudens in grote mate hun eigen voortbestaan kunnen verzekeren, zijn ze relatief onafhankelijk ten opzichte van markt en staat. Relatief omdat door veranderingen in landbouwsystemen de boeren

meer aangewezen worden op markt en staat; o.a. voor het verkrijgen van meststoffen, nieuwe know-how, enz. Tevens hebben taxatie en konsumptie verleiding de boerenhuishoudens aangezet tot surplusproduktie voor de markt.

De integratie van de huishoudens in de moderne sektor (markt en staat) verschilt echter sterk van streek tot streek en zelfs van dorp tot dorp. Onderzoek van het Tarime Rural Development Project (TARDEP) (5) toonde aan dat in een bepaald dorp A in het noordwesten van Tanzania iedereen min of meer geïntegreerd was in de monetaire sektor, terwijl in een ander dorp B op nog geen 100 km daarvandaan 26 % van de boerenhuishoudens niet geïntegreerd waren in de monetaire sektor.

Als we een idee willen hebben van de economische stratifikatie in zo'n dorp of in de Tanzaniaanse samenleving in haar geheel, is het dus onvoldoende om slechts rekening te houden met ontstaan en verdeling van monetair inkomen.

Er zijn echter weinig empirische gegevens beschikbaar voor ontstaan en verdeling van subsistentie-rijkdom in Tanzania (of in andere Afrikaanse landen). Bovendien stelt het waarderen van subsistentie-rijkdom in geld heel wat problemen. Dit is nochtans noodzakelijk indien we verschillende vormen van subsistentie-rijkdom zowel onderling als met monetaire rijkdom willen vergelijken.

Het reeds geciteerde TARDEP-onderzoek kon aantonen dat monetaire inkomensspanningen samenvallen met verschillen in subsistentie-rijkdom, uitgedrukt in familie-grootte, gewassen en vee. Dit is natuurlijk niet zo verwonderlijk daar enerzijds rijkere huishoudens (in subsistentie-termen) gemakkelijker arbeidskracht kunnen mobiliseren en daar anderzijds traditionele uitwisselingen zoals de vergoeding voor gezamenlijke arbeid, de bruidschat, enz. hoe langer hoe meer gemonetariseerd worden. Subsistentie-rijkdom wordt dus in monetaire termen omgezet.

Een ander belangrijk aspekt in de verdeling van subsistentie en monetair inkomen is de egaliserende invloed van de

verwantschapseconomie op de monetaire inkomensspanningen. Uit verschillende onderzoeken (o.a. ook dat van TARDEP) blijkt dat in dorpen waar de invloed van de monetaire economie geringer is de verdeling van monetaire en subsistentie-rijkdom gelijk is. Dit element is volgens ons belangrijk genoeg om niet zomaar de oorlog te verklaren aan de verwantschapseconomie, hetgeen Goran Hyden in "No Shortcuts to Progress" duidelijk doet.

De egaliserende invloed van de verwantschapseconomie op de monetaire inkomensverdeling speelt niet alleen op het platteland tussen de boerenhuishoudens, maar ook tussen stad en platteland. De stedelingen blijven immers (gedeeltelijk) deel uitmaken van de verwantschapseconomie. Inzoverre zij geld verdienen in de stad, worden zij sociaal verplicht om een gedeelte van hun inkomen aan dorpsverwanten over te maken. Dit zijn de zogenaamde "transfer payments". Indien hun inkomen dit niet toelaat, zal dit al gauw aanleiding geven tot het herallokeren van bedrijfsmiddelen of staatsmiddelen ten voordele van "verwanten". Aldus parasiteert de verwantschapseconomie op de moderne sektor. Dit gebeurt ten voordele van een gelijkere verdeling van inkomen, maar ten nadele van makro-economische objectieven. Het begrijpen van de Tanzaniaanse samenleving is onmogelijk zonder zich bewust te zijn van de verschillende maatschappelijke logika's die er aan het werk zijn (6).

3. DE PARALLELE CIRCUITS IN DE MODERNE SEKTOR

De markt in Tanzania wordt beheerst door parallelle circuits, ondanks of misschien juist vanwege de strikte overheidsreglementering voor zowel aankoop als verkoop van heel wat produkten.

De parallelle circuits betreffen voornamelijk de handel. Zowel aankoop als verkoop van heel wat produkten zijn onderworpen aan strikte overheidsreglementering. Deze reglementering slaat enerzijds op de prijs en anderzijds op de verkoopprocedure. Verschillende produkten moeten langs parastatalen verkocht worden. De groothandel van

verschillende konsumptiegoederen, gaande van ijzeren golfplaten over textielwaren tot toiletzeep en kookolie, is in handen van een twintigtal "Regional Trading Companies", die samen met een zevental importfirma's worden gecoördineerd door de "Board of Internal Trade" (BIT). Deze Regional Trading Companies verkopen hun waren verder aan de dorpswinkels, de winkels van de parastatalen, de staatsdepartementen en de bedrijfswinkels en gedeeltelijk ook aan prive-detailhandelaren.

Nu is het echter zo dat voor vele goederen de vraag veel groter is dan het aanbod. Daarom worden op allerlei manieren goederen afgeleid uit de officiële kanalen, waar ze tegen officiële (lage) prijzen worden verkocht, naar de kanalen van de zwarte markt die uitmonden bij een aantal prive-winkeltjes of gewoon bij een aantal partikulieren die een bloeiend handeltje voeren in allerlei "zwarte" produkten.

De parallelle prijs bedraagt meestal 2 tot 5 keer de officiële prijs. Er ontstaat aldus een groep van "black marketeers", die door een ondoordacht marketing- en prijsbeleid de kans krijgen om economische sabotage te plegen. Het verschil tussen de officiële en de parallelle prijs vloeit immers niet terug naar de producenten, die met dit geld de produktie hadden kunnen opvoeren, maar wordt nu grotendeels gebruikt voor de konsumptie van veelal ingevoerde produkten. Slechts de rijkere lagen van de bevolking, die de hoge prijzen kunnen betalen, en natuurlijk de "black marketeers" zelf, winnen bij deze parallelle konsumptie-markt.

Wat betreft de verkoop van landbouwprodukten verschilt de toestand van gewas tot gewas. Slechts de verkoop van bananen, aardappelen en groenten is "vrij". Andere landbouwprodukten, zoals de granen, koffie, thee, enz., moeten verkocht worden langs de verschillende parastatalen. De "National Milling Corporation" (NMC) koopt, verwerkt en verkoopt o.a. de granen.

Dat de werking van deze parastatale inefficiënt is en haar prijzen weinig realistisch zijn, wordt bewezen door de grote

parallele markt die bestaat voor de door haar aangekochte produkten. Het is natuurlijk zeer moeilijk om nauwkeurige gegevens te krijgen betreffende die parallele markt. Een idee over de omvang van de verschillende markten geven ons volgende cijfers voor de maisverkoop (7) in Mbeya Region (Zuid-Tanzania), zie tabel I.

Tabel I. De maisverkoop in Mbeya Region 1981-82

	in ton	in %
auto-konsumptie	209.662	87,3
parallele markt	23.500	9,8
aangekocht door NMC -bij kleine boeren (officiële markt)	4.818	2,0
-bij NAFCO (staats- boerderijen)	2.120	0,9
totale produktie	240.100	100,0

Bron : "The marketing of agricultural and other commodities in the Mbeya Region" A. SHEPERD, RIDEP Report nr 48, August 1982.

De lage officiële prijs voor mais (1,50 Tsh/kg in 1981-82) (8) ten opzichte van de parallele markt (3,00 à 5,00 Tsh/kg in 1981-82) en de inefficiënte werking van NMC zijn niet de enige redenen voor de parallele verkoop. Het tekort aan konsumptiegoederen veroorzaakt een bloeiende smokkelhandel met de omliggende landen (Malawi, Zambia, Kenya), waar een regionaal tekort aan mais bestaat, maar waar heel wat konsumptiegoederen beschikbaar zijn. De situatie, zoals die beschreven is voor mais, verschilt voor andere gewassen. Zo is voor koffie bijvoorbeeld de auto-konsumptie en de parallele verkoop door de kleine producenten verwaarloosbaar. Te lage prijzen uiten zich dan eerder in een verminderde produktie. De parallele landbouwmarkt speelt in het voordeel van de boeren, die meer krijgen voor hun arbeid. Zij die het meest baat hebben

bij deze markt zijn de tussenhandelaren, die een groot deel van de parallelle marktprijs op zak steken.

Om de invloed van de parallelle markten te verminderen heeft de Tanzaniaanse regering de prijzen van de landbouwprodukten de laatste jaren gevoelig doen stijgen (zie tabel II). De laatste twee jaar is er tevens een aanvang gemaakt met de afbouw van de verkoopsparastatalen en met de herinvoering van de kooperatieven.

Samen met andere maatregelen zoals de versoepeling van bepaalde importreglementeringen, lijkt dit op een beleid tot inlijving van de parallelle markt. De veelvuldige institutionele veranderingen hebben de Tanzaniaanse boerenhuishoudens huiverig gemaakt ten opzichte van staatsingrijpen, zodat het twijfelachtig is of zij zich zullen aanpassen aan een zoveelste markthervorming.

Tabel II. Prijzen van enkele granen (Tsh/kg)

jaar	rijst	mais	sorghum
75/76	1.00	0.75	0.75
76/77	1.00	0.80	0.90
77/78	1.20	0.85	1.00
78/79	1.20	0.85	1.00
79/80	1.50	1.00	1.00
80/81	1.75	1.00	1.00
81/82	2.30	1.50	1.00
82/83	3.00	1.75	1.60
83/84	4.00	2.20	2.00
84/85	6.00	4.00	3.00

Bron : H. COUDERE, Tanzania. Voedselproduktie in de landbouw. Centre for Development Studies, paper 85/90, Universiteit Antwerpen, UFSIA.

4. DE TANZANIAANSE STAAT : VERDELER EN VERBRUIKER VAN INKOMEN

Een derde belangrijke kracht in de maatschappelijke ruimte van de Tanzaniaanse huishoudens is de staat. De staat is in de eerste plaats de administratie die via ministeries, distriktsdepartementen en dorpsboekhouders op elk niveau aanwezig is. Die aanwezigheid is tijdens het laatste decennium steeds belangrijker geworden. In 1972 bedroegen de overheidsuitgaven 19,6 % van het bruto binnenlands produkt. In 1982 was dit reeds 30 % (9). Naast de administratie is er de partij (Chama Cha Mapinduzi) die alhoewel zij strikt genomen niet tot de staat behoort toch in dezelfde sfeer gesitueerd wordt.

De Tanzaniaanse staat is internationaal vooral bekend door zijn politiek van plattelandsontwikkeling. Deze politiek ging verder dan de gelijkaardige politieke rethoriek in andere Derde Wereld-landen. Dit werd duidelijk met het programma van dorpsvorming in het midden van de jaren '70. De dorpsvorming drukte o.a. het politieke verlangen uit om een aantal diensten zoals gezondheidsverzorging, onderwijs en watervoorziening, toegankelijk te maken voor de boerenhuishoudens. Dat deze politiek op dit vlak wel succes heeft gehad, bewijzen de relatief (in vergelijking met andere ontwikkelingslanden) hoge scores voor de vermelde diensten.

Waar dit beleid echter niet in slaagde was het kreëren van een kanaal, waarlangs men kapitaal kon investeren in de produktieve landbouwsector, namelijk de kleine boeren (zo'n 83 % van de totale bevolking). De investeringen die men richtte op de gemeenschappelijke dorpsvelden waren grotendeels tevergeefs. De dorpsvelden, de materiele basis van de Ujamaa-politiek, werden geen succes. Slechts een verwaarloosbaar gedeelte van de landbouwproduktie (minder dan 1 %) komt van die velden.

Bovendien blijkt uit het nationaal budget dat het aandeel van de staatsuitgaven in de landbouwsector relatief klein is (8 % van de totale overheidsuitgaven in 1983). Ook de investeringen die de toegang van de landbouwsector tot de

hulpbronnen vergemakkelijken zijn gering. Dit blijkt o.a. uit de kleine uitgaven voor bruggen en wegen (4 % van de totale overheidsuitgaven in 1983).

De publiek toegewezen hulpbronnen aan de landbouwsector vormen slechts een klein gedeelte van de hulpbronnen die in de landbouw gebruikt worden (10).

De herinvesteringen van surplussen door de boeren (boerinnen) zelf, zijn in dit opzicht veel belangrijker. Of de overheid deze gedecentraliseerde accumulatie toelaat hangt enerzijds af van de prijzen en anderzijds van de taxatie en de subsidies.

Tabel III. Koopkrachtevolutie van de producentenprijzen voor landbouwprodukten (index 1969-70 = 100)

Jaar	Index van de producent A	Rurale konsumptie- prijsindex B	koopkracht- index (A/B) . 100
69-70	100,0	100,0	100,0
70-71	101,1	104,2	97,0
71-72	104,4	110,4	94,6
72-73	110,8	126,6	87,5
73-74	116,3	152,9	76,1
74-75	131,2	203,5	54,5
75-76	198,8	213,2	93,2
76-77	259,4	236,4	109,7
77-78	225,5	264,0	85,4
78-79	219,1	293,9	74,5

Bron : F. ELLIS, Agricultural Price Policy in Tanzania, World Development, Vol. 10, 4, 1982.

Uit tabel III blijkt dat de officiële producentenprijzen de stijgingen in levensonderhoud niet volgen. We weten echter reeds dat de verkoop tegen officiële prijzen, vooral wat betreft de voedselgewassen, slechts een onderdeel is van de totale verkoop.

Bovendien blijkt uit tabel IV dat een eventuele vermindering van de levensstandaard op het platteland zeker niet ten goede is gekomen aan de loontrekkenden in de stad, daar hun salaris evenmin de stijging van het levensonderhoud heeft gevolgd.

Tabel IV. Koopkrachtevolutie van het minimumloon

	A (1969=100) index	B konsumptieprijs index	koopkracht index A/B x 100
1969	100	100	100
1972	141	117	120
1973	141	129	109
1974	200	154	129
1975	224	194	115
1976	224	208	108
1977	224	232	97
1978	224	260	86
1979	224	294	76
1980	282	382	74
1981	352	459	77

Bron : Eigen berekeningen op data uit ILO, Basic Needs in Danger : A Basic Needs Oriented Development Strategy for Tanzania, Addis Abeba, December 1981.

Het is niet eenvoudig na te gaan hoe de taxatie verdeeld is over stad en platteland. De export-belasting komt voornamelijk ten laste van de producenten van exportgewassen, maar is relatief onbelangrijk. In 1980 bedroeg haar aandeel in het totaal van de belastingsinkomsten 5,85 % en in 1983 zakte dit tot 0,17 % na het wegvallen van de exportbelasting op koffie. De andere belastingen zijn verdeeld over stad en platteland. Voor 1971 vindt men deze verdeling in Tabel V. Nauwkeurige gegevens voor een meer recente verdeling zijn niet beschikbaar. Toch zijn er aanwijzingen dat de last van de taxatie in zekere mate verschoven is naar de stad, onder andere omdat bepaalde goederen meer beschikbaar zijn in de stad dan op

het platteland. In ieder geval kan men besluiten dat de taxatie-politiek niet in het nadeel van de plattelandsbevolking heeft gespeeld. Recent is de belastingsdruk voor alle Tazanianen nog toegenomen via het herinvoeren van de "hoofdelijke" ontwikkelingsbelasting (kodi ya maendeleo), die o.a. de decentralisatie van de administratie zal moeten financieren.

Tabel V. Verdeling in % van de belastingsinkomsten over stad en platteland in 1971

	stad	platteland
1. Invoerbelasting	33	67
2. Accijnzen	37	63
3. Inkomstenbelasting (individueel)	79	21
4. Inkomstenbelasting (bedrijven)	42	58
5. Belasting op binnenlandse handel	33	67
6. Belasting op buitenlandse handel	33	67
7. Belasting op voertuigen	46	54
8. Andere	99	1
9. Totaal der belastingen (gewogen gemiddelde)	46	54

Bron : Y. HUANG, Distribution of the Tax Burden, in Papers on the Political Economy of Tanzania, London, Heinemann, 1979.

De staat treedt ook nog op een andere manier herverdelend op: namelijk via subsidies. Er zijn drie soorten subsidies :

- subsidies op agrarische inputs;
- subsidies in de vorm van nationaal geldende prijzen;
- voedselsubsidies.

Hoe langer hoe meer echter worden deze subsidies afgeschaft. In zoverre ze nog overblijven, spelen de twee eerst vermelde vormen van subsidies voornamelijk in het voordeel van de plattelandsbevolking, terwijl de derde vorm van subsidie voornamelijk de stedelijke bevolking ten goede komt.

Tenslotte willen we er op wijzen dat buiten de administratie

nog een ander bureaucratisch apparaat aanspraak maakt op een deel van het inkomen van de bevolking, namelijk de partij. Een kwantitatieve beoordeling van deze operatie is onmogelijk, daar ze verschilt van streek tot streek en van dorp tot dorp. Indikatief kan men echter wel zeggen dat de bevolking zeer dikwijls lastig gevallen wordt om haar bijdrage te leveren voor de opbouw van de partij (gebouwen, wagens, materiaal, enz.) via de beruchte "michango" (bijdragen). Deze michango kunnen geïnstitutionaliseerd zijn (bijvoorbeeld 2 Tsh voor het overnachten in een hotel), maar kunnen ook op een willekeurig moment gevraagd worden voor de financiering van een project.

5. BESLUIT

De economische realiteit van de Tanzaniaanse boerenhuishoudens situeert zich in de konvergentie van drie sferen :

- de boerenproduktiewijze, die aan de basis ligt van de verwantschapseconomie;
- de markt, die sterk beïnvloed wordt door parallelle circuits;
- de staat, die inkomen verdeelt maar vooral verbruikt.

De verwantschapseconomie, die het voortbestaan van de boerenhuishoudens tracht te verzekeren, heeft een egaliserende invloed op zowel subsistentie als monetair inkomen. De markt wordt beheerst door zij die handig gebruik maken van de schaarste toestand. Zij kunnen zich via de parallelle circuits onevenredig verrijken. Als producenten zullen de boerenhuishoudens dank zij de parallelle markt meer krijgen voor hun produkten. Inzoverre zij zich echter op die parallelle markt moeten bevoorraden, verliezen ze dit voordeel vlug. De loontrekkenden ondervinden alleen de nadelen van de parallelle markt. Hun lonen zijn immers officieel vastgesteld, terwijl prijzen van heel wat konsumptiegoederen parallel bepaald worden.

Tenslotte heeft de steeds duurder wordende staat hoe langer hoe meer inkomen naar zich toe getrokken. Een hoger inkomen dat slechts in geringe mate gebruikt werd om te investeren in de landbouwsector.

NOTEN

- (1) G. HYDEN. *Beyond Ujamaa in Tanzania*. London, Heinemann, 1980.
- (2) G. HYDEN. *No Shortcuts to Progress*. London, Heinemann, 1983.
- (3) J. MARKIE. *Ujamaa Villages in Tanzania : a Possible Solution to the Problems of the Rural Poor*. Land Reform, Vol I, 1976.
- (4) G. HYDEN. *Beyond Ujamaa*, o.c.
- (5) TARDEP is een ruraal ontwikkelingsproject in het noordwesten van Tanzania, opgezet door de lokale Tanzaniaanse autoriteiten in samenwerking met CDTF (een Tanzaniaanse NGO) en COOIBO (een Belgische NGO).
- (6) Wat het betekent voor een individu om soms tegelijkertijd te moeten beantwoorden aan de verschillende maatschappelijke logika's, wordt door Agora Anduru beschreven in zijn tragi-komische verhalen, die verschijnen in het Tanzaniaanse zondagsblad "Sunday News" en in boekvorm bij de uitgeverij Press and Publicity Centre in Dar es Salaam.
- (7) Er moet wel rekening gehouden worden met het feit dat mais een van de gewassen is met de grootste parallelle verkoop.
- (8) De officiële wisselkoers bedroeg toen : 1 U.S. Dollar = 15 Tsh, de parallelle : 1 U.S. Dollar = 85 Tsh.
- (9) Berekend met gegevens uit : *Governments Finance Statistics Yearbook 1984* en *National Accounts Statistics : Main Aggregates and Detailed Tables, 1982*, United Nations, 1985.
- (10) B. VAN ARKADIE. *Macro-economic Policies and Agricultural Performance : Tanzania Pilot Study. First report*, OECD, Paris, 1983.

THE GODS MUST BE CRAZY / LES DIEUX SONT TOMBÉS SUR LA TÊTE

FICHE TECHNIQUE

Production : Jamie UYS pour Cat Films

Photo : Jamie UYS et Buster REYNOLDS

Distribution : Le Bushman, XAO; le vétérinaire, Maurice WEYERS, l'institutrice, Sandra PRINSLOO.

Botswana, 1980, 100 min. / Distributeur pour la Belgique : Exelsior Films, Rue Royale 306, 1030 Bruxelles.